

кооперативном Съезде Английская Женская Гильдия внесла резолюцию, согласно которой от Обществ Оптовых Закупок требуется, „чтобы они использовали все возможности, возникшие благодаря краху капиталистической мировой торговли в целях учреждения Международного Товарообмена на кооперативных началах”.

Между тем в Германии сотрудничество кооператорш пока что ограничивается самими мелкими делами вместо того, чтобы заниматься решающими вопросами кооперативного движения. На бесчисленном количестве кооперативных съездов не выступали вообще женщины, а на Международном Кооперативном Конгрессе от Германии не было ни одной делегатки женщины. Более того, как уже сказано выше, наши товарищи совершенно не позабылись о том, чтобы на Первом Международном Женском Конгрессе, где были представлены все национальности, была женщина делегатка из Германии. В брошюре по поводу этого конгресса поэтому совершенно правильно говорится: „Если мы желаем использовать всю силу женщины для движения, мы должны предоставить ей полные права и ни в коем случае не смеем заставить ее совершенно отказаться от собственной жизни внутри организации. Для этого нет совершенно надобности в учреждении особых женских гильдий. Но необходимо как раз теперь, чтобы правления потребительских обществ созывали специальные собрания для членов кооперации женщин, чтобы на этих собраниях злободневные вопросы о дорожевизне, о налогах на потребительские общества, объединение с рабочими партиями и профсоюзами, подвергались принципиальному и практическому обсуждению.

Вот та важная область новой работы, в которой женщины могут оказать существенную помощь для того, чтобы сделать потребительские общества действительным средством борьбы пролетариата, как в повседневных вопросах, так и в международном классовом масштабе” [9].

Подана стаття є показовою з багатьох питань жіночого кооперативного руху. Це і низька політична та економічна свідомість жінок, що була наслідком їх безправного становища в суспільстві, низької культури та неосвіченості. Повна відсутність жіночих кадрів у кооперації і як наслідок не можливість впливати на рішення і відповідно другорядні ролі в кооперативних інститутах. Політизація кооперації, вирішення класових питань замість економічних, часто не розуміння справжнього змісту кооперації як явища економічного, суттєво добровільного та альтернативного державним економічним утворенням.

Отже, жіночий кооперативний рух першої третини ХХ ст. розвивався відповідно до загальносвітових тенденцій. Будучи складовою частиною МКА, Міжнародна кооперативна жіноча гільдія (МЖГ) не могла проводити самостійну політику і значною мірою займалася лобіюванням інтересів національних кооперативних союзів на рівні міжнародних економічних та правових інститутів. Це характерно і для Німеччини, де кооперація буде націоналізована і для Радянського Союзу, де буде створена своя особлива радянська кооперація. Варто зазначити, що, незважаючи на слабо визначений статус, МЖГ консультувала МКА з проблем жіночого

кооперативного руху, проводила освітню й дослідницьку діяльність, встановлювала контакти з жінками-кооператорами та національними жіночими організаціями, вела боротьбу за рівні права жінок та чоловіків в освіті, професійному навчанні, оплаті праці, в висуванні на керівні посади. Кооперація була і залишається надзвичайно привабливою і доступною сферою діяльності жіночої громади з усіма економічними ризиками та владними перспективами.

1. Макаренко А.П. Теория и история кооперативного движения / А.П. Макаренко. – М.: ИВЦ „Маркетинг”, 1999.
2. Бабенко С. Г. Історія кооперативного руху / С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей, Я. А. Гончарук. – Л.: Ін-т українознавства НАН України, 1995.
3. Бланк Г. Я. Основы теории и истории потребительской кооперации СССР / Г.Я. Бланк. – М.: Экономика, 1963.
4. Крашенинников А.И. Международный Кооперативный Альянс / А.И. Крашенинников. – М.: Экономика, 1980.
5. Аліман М. В. Історія споживчої кооперації України / М. В. Аліман, С. Г. Бабенко, С.Д.Гелей. – Л., 1996.
6. Лев Юркевич. Кооперації і робітничий рух / Юркевич Лев / „Дзвін”, Київ. – 1913. – № 9.
7. Витанович І. Історія українського кооперативного руху /І. Витанович. – Нью-Йорк: Товариство українських кооператорів (ТУК). 1964.
8. Лозовий А. Курс кооперації. Очерк истории и теории кооперації / А. Лозовий. Хар'ков: Пролетарій, 1929.
9. Российский государственный архив социально-политической истории – Ф.506. – On. I. – Спр.26.

А.Г. Морозов, О.М. Абразумова

СПРОБИ ПРОТИДІЇ СЕЛЯНСТВА НАСТУПУ ДЕРЖАВИ НА ДЕМОКРАТИЧНУ СУТНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ (1921-1929 РР.)

В науковій літературі проблема радянізації кооперативних установ і організацій знайшла належне відображення. У публікаціях І. Витановича [1], М. Алімана [2], С. Бабенка, С. Гелея [3], В. Марочка [4], В. Пака і Ф. Левченка [5], А. Пантелеїмоненка [6], І. Фаренія [7] досить широко висвітлено заходи більшовиків щодо одержавлення української кооперації в процесі утвердження радянської влади в Україні. Постійно продовжують з'являтися статті з історико-теоретичних проблем розвитку селянської кооперації і на сторінках тематичного збірника наукових праць „Український селянин”.

Водночас, ще відносно малоопрацьованими залишаються у науковій літературі проблема вивчення конкретного механізму державного регулювання функціонування аграрного сектора економіки України, в основі якого і лежала сільськогосподарська кооперація. Питання про те, де більш ефективними були державні механізми, а де суттєво ринкові, ще не має однозначної відповіді. Слід зазначити, що сутність участі держави в регулюванні аграрного сектора і на сьогодні є однією з невирішених проблем. Ураховуючи це проблема державного регулювання діяльності сільськогосподарської кооперації в умовах нової економічної політики і сьогодні є цілком актуальнюю, а отже потребує подальшого дослідження. Автори статті ставлять за мету розкрити протидію селянства

наступу держави на демократичну сутність сільськогосподарської кооперації у 1921 – 1929 рр.

Вже після перших кроків ліквідації воєнного комунізму та переходу до вільного товарообігу, які було зроблено на Х з'їзді РКП(б) (березень 1921 року), почалося налагодження роботи сільськогосподарської кооперації, насамперед її низових товариств. Виконуючи рішення Х з'їзду партії, ЦК РКП(б) 9 травня 1921 року направив усім партійним організаціям спеціального листа „Про кооперацію”. В середині червня Раднарком УСРР прийняв постанову про введення в Україні всіх положень декрету РНК РРФСР від 17 травня 1921 року „Про керівні вказівки органам влади щодо дрібної і кустарної промисловості і кустарної сільськогосподарської промисловості”. Ці документи містили в собі цілий ряд важливих положень, які значно розширювали організаційно-господарські функції всіх видів сільськогосподарської кооперації. Їх прийняття відразу активізувало діяльність низових сільськогосподарських товариств і їх спілок [8, 41-42].

Згідно з більшовицькими поглядами, діяльність кооперативних об'єднань кінцевою метою мала усунення сільськогосподарського виробництва, активне зачленення основної маси населення до радянського суспільно-політичного життя, втягнення селян до будівництва соціалізму, що оголошувалося „найскладнішим завданням після захоплення влади пролетарями” [9, 369]. Іншими словами, в стратегічному плані за допомогою кооперації партійно-радянське керівництво прагнуло так чи інакше перетворити дрібне селянське господарство у суспільне. Фактично сільськогосподарська кооперація розглядалася як проміжна ланка до повного усунення, тобто вона мала плавно підготувати селян до колективного господарювання.

Потрібно, однак, зазначити, що всі заходи держави, спрямовані на пролетаризацію (у вигляді колективізації) села вже на початку 1920-х років не мали успіху. Бажаючих поповнити ряди колективів, навіть із найбідніших верств, було дуже мало. За таких обставин широкий розвиток сільськогосподарської кооперації став важливим самодостатнім чинником на шляху розбудови аграрного сектору економіки країни [10, 116]. Проте і тут не обійшлося без спроб домогтися негайногом дімінування в кооперації саме радянської складової. Підтвердженням цієї тези може слугувати цитата зі стенограми засідання Селянської комісії при організаційно-інструкторському відділі ЦК КП(б)У в квітні 1923 року: „В радянській системі, в системі капіталізму державного, виробнича сільськогосподарська кооперація перестає бути простим засобом пристосування недорозвиненого господарства до більш високих сільськогосподарських форм... сільське господарство, як господарство переважно дрібних власників в цей період не може бути організоване безпосередньо державою. Завдання поступового усунення цієї галузі бере на себе сільськогосподарська кооперація” [11, 13].

Враховуючи це, першочерговим завданням комуністів стосовно до кооперації оголошувалося перетворення вже існуючих сільськогосподарських кооперативних організацій на засадах їх злиття з централізованою мережею споживчих товариств, якими б керували пролетарії та напівпролетарії. Фактично сільськогосподарські, а отже селянські за-

своїм складом, кооперативні товариства мали об'єднуватися з робітничими, причому керівництво мало бути в руках пролетарських організацій, в яких домінували більшовики, утворюючи так звані „інтегральні кооперативні товариства” [12, 91]. Проте вже невдовзі стало зрозуміло, що всі плани „інтеграторів”, тобто прихильників негайногом одержавлення сільськогосподарської кооперації, як самодіяльної селянської організації, яка ставила перед собою розв'язання широкого спектру як сухо господарських, так і соціальних завдань, не мають під собою реального ґрунту.

Вже на середину 1920-х років сільськогосподарська кооперація України стала системоутворюючою складовою соціально-економічного розвитку українського села в умовах непу і ринкових відносин, посіла провідне місце в господарському та громадсько-політичному житті села, активізувала самодіяльність й ініціативу селянства, стала невід'ємною частиною не лише господарсько-економічного, але й культурно-освітнього життя села. Стверджуючи селянина-господара, селянина-громадянина, сільськогосподарська кооперація, яка діяла все активніше і залиучала селян до безпосереднього управління кооперативними справами, виховувала в них громадську свідомість.

Широке розповсюдження різних форм кооперативних об'єднань пояснювалося перш за все тим, що діяльність всіх цих кооперативних форм співпраці селянства (універсальних, спеціальних, кредитних товариств, машинних і тракторних гуртків, кооперативних переробних підприємств, насіннєвих товариств, прокатних і покривних пунктів, тяглових колон, а згодом і кооперативних МТС) не була пов'язана із відчуженням їх власності та наслідків праці. Учасники кооперативних об'єднань зосереджували колективні зусилля на виконанні лише певних операцій або функцій, залишаючись при цьому певними господарями на своїй землі. Ефект колективізму виникав у селян через взаємність їхніх інтересів на ринковій основі. Поза товарно-грошовими відносинами кооперація не міг існувати [13, 361]. Саме завдяки цьому наприкінці 1920-х років всіма видами кооперації було охоплено вже біля 85% селянських господарств [11, 92].

Та, незважаючи на значні господарсько-економічні успіхи, кооперація залишалася нездоланою спадщиною минулого устрою, тому викликала постійні підо年之 у більшовиків щодо її лояльності до них. Осторогу у них викликало насамперед те, що становлення формально нової, радянської сільськогосподарської кооперації фактично являло собою відродження традиційної дореволюційної та післяреволюційної, часів УНР, української сільськогосподарської кооперації, з використанням їх форм, методів, досвіду, кадрів, що, власне, і стало однією з вагомих складових її динамічного процесу розвитку в 1920-і роки.

Однак у тезах „Про кооперацію”, прийнятих ЦК КПУ в грудні 1921 року, зазначалося: „Могутня селянська кооперація на Україні, яка охоплює більшість селянства України, знаходиться до сих пір в руках куркулів і в значній мірі проникнута в своїх верхах ворожим пролетаріату шовіністичним духом ... на очищення української кооперації від окупантів буржуазно-націоналістичних елементів, чужих

широким масам українського села, має бути звернута особлива увага КПУ” [15, 91].

Про це йшлося і на найвищому на той час урядовому рівні. Так, XI з’їзд РКП(б), який відбувався 27 березня – 2 квітня 1922 року, дав чітко зрозуміти, що кооперація перебуває у полі пильної уваги партії: „В зв’язку з новою економічною політикою всі види кооперації – споживча, кустарно-промислова і сільськогосподарська – набувають великої економічного і політичного (курсив наш – автори.) значення, тому вимагають від всіх партійних організацій виключної уваги та напруженої роботи” [16, 635]. В резолюції з’їзду зазначалося, що в кооперативних товариствах обов’язково мають бути присутні представники Комуністичної партії, які б не допускали шкідливого впливу есерів, меншовиків та інших антирадянських політичних партій на роботу кооперації [16, 636]. Тому не дивно, що у висновках спеціальної комісії Політбюро ЦК КП(б)У наголошувалося на тому, що комуністів в кооперації надзвичайно мало, а якщо вони і є, то їх вплив на роботу товариств мізерний [17, 18]. У радянській історіографії цей процес розглядався як організаційно-господарська передбудова кооперативного апарату, яка передбачала очищення середньої та низової кооперативної мережі „від буржуазно-націоналістичних елементів”, які вилися до радянських товариств зі старих кооперативних об’єднань – „Дніпропілки”, „Централу”, Одеської спілки споживчих товариств тощо [18, 79].

За цих умов радянська влада, формально не заперечуючи щодо заоччення до участі в роботі „радянських” сільськогосподарських кооперативних товариств людей з досвідом роботи в деревоелектрических кооперативних об’єднаннях, постійно стежила за ними, вбачаючи в них потенційну небезпеку для себе: „Однією із основних цілей, які переслідують зараз в кооперативному будівництві найбільш одіозні представники старої кооперації, є задача об’єднати усі види типу „добровільної кооперації” проти „казенної” [19, 8]. Взяття сільськогосподарських кооперативних об’єднань під контроль держави відбувалося насамперед за допомогою зростання питомої ваги комуністів у складі їх керівних органів: правління, спостережних рад, ревізійних органів та працівників організаційно-інструкторського апарату. Так, 88% голів Всеукраїнських кооперативних центрів, обраних наприкінці 1924 року, були членами партії, а з 79 голів райспілок та їх заступників лише 2 були безпартійними [18, 83]. Однак на найнижчому рівні – правління первинних, сільськогосподарських кооперативних товариств – зробити це навіть могутній правлячій партії в умовах непути було непросто.

Тому під час роботи XIII з’їзду РКП(б) була прийнята постанова: „У справу кооперативного будівництва на селі мають бути заоченні організації: комсомол, комітети взаємодопомоги та осередки профспілки Всеробітземлісу... Особливу увагу місцевих партійних органів необхідно звернути на те, щоб всі члени сільських партійних осередків входили в кооперацію та приймали активну участь в діяльності кооперативних організацій” [16, 846].

Правляча партія ні на хвилину не послаблювала свої зусилля, спрямовані на те, щоб всеосяжно також контролювати формування усіх ланок радянської кооперації. Одним із головних способів вплинути на

діяльність товариств був контроль за соціальним складом кооперації: партія намагалася витіснити із сільськогосподарської кооперації неблагонадійних з її точки зору та найширше зачутити вірні режимові верстви села: „Для забезпечення керівного впливу в кооперації за більшістю селянства кооперативні організації всіх видів повинні внести в свої статути обмеження, які гарантують недопущення до правління товариством явно куркульських елементів” [20, 27].

Соціальний склад сільськогосподарської кооперації впродовж 1920-х років був доволі динамічним. До 1924 року він загалом був бідняцько-середняцьким і адекватно відображав збіднення села в результаті кризи сільського господарства. На середньому етапі нової економічної політики суттєво посилилось осереднячування села, чому активно сприяла саме сільськогосподарська кооперація. Як логічний наслідок відбувалася і зміна її соціального складу – він став середняцьким.

В подальшому, протягом 1928-1929 рр., держава почала вже суто кампанійську роботу щодо власне і не прийому, а втягнення бідняцьких і незаможницьких прошарків селянства, часто навіть примусове, в сільськогосподарську кооперацію. Численні факти свідчать, що на місцях, де знову посилилися комнезамівські організації, приймалися навіть рішення про суцільне кооперування бідноти і незаможників. Про це прямо свідчать і документи. Так, у протоколі кооперативної комісії ЦК КП(б)У кооперативним органам давалися прямі вказівки щодо створення в сільгоспкооперації домінуючого прошарку бідняцько-середняцького складу пайовиків: „А. Запропонувати „Сільському господарю” в найближчий час переглянути соціальний склад членів сільськогосподарських товариств; Б. Запропонувати Сільському Господарю застосувати всі засоби в галузі заочення незаможників в роботу сільськогосподарської кооперації так, щоб незаможники відігравали домінантну роль в сільськогосподарській кооперації” [21, 14]. Між тим, це ніяк не відповідало реальному співвідношенню існуючих на той час в селянстві соціальних груп. Фактично це є доказом неприкритого тиску на кооперацію в умовах міцніючої тоталітарної держави, наступу на нехай і не досить розвинуті, але ж реальні демократичні інститути, які й презентувала сільськогосподарська кооперація.

Логічною реакцією селян на посилення адміністративно-командних методів управління сільськогосподарського кооперацією стала спроба утворення ним непідвладних державному тиску спілок. Починаючи від середини 1920-х років в українському селі все більшого поширення став набирати рух за створення незалежних громадських селянських організацій, які отримали загально-вживану назву спілок.

Настрої, спрямовані на створення селянських спілок, були зафіксовані практично у всіх республіках Радянського Союзу, проте чільне місце займала саме Україна. Особлива активність спостерігалася в Запорізькій, Херсонській, Зінов’ївській та Дніпропетровській округах.

Вони мали різні найменування, зміст роботи, функції тощо. Так, у с. Борщагівка Київської округи селяни хотіли організуватися в союз хліборобів, який би забезпечив їм краще життя. Тобто він мав сприяти

вирішенню економічних питань [21, 11]. Натомість мешканці с. Святыці Шепетівської округи висловлювалися за створення селянської спілки під назвою „Орач”, яка мала зосередитися на захисті їх громадянських прав [21, 12].

У звітах про проведення безпартійних селянських конференцій, які місцеві органи ОДПУ надсилали на адресу ЦК КП(б)У в першій половині 1925 р., зазначалося, що основним мотивом, яким керувалися селяни, висловлюючись за створення селянських союзів, було невдоволення органами влади та дією радянських громадських об'єднань: „Партійні та незаможницькі організації на селі як раніш, так і тепер, деспотично командують селянином - необхідно скасувати КНС та парторганізації й утворити Єдиний Селянський Союз” [22, 42].

Селянські спілки бачилися селянами по-різному. Так, у Харківській окрузі організаційна побудова майбутнього селянського союзу уявлялася його ініціаторам як залучення всього селянства до кооперації, до якого б селянин міг здавати всю свою продукцію та отримувати взамін промислові товари по вигідним для себе цінам. Сільськогосподарська кооперація мала б дбати і про встановлення на ринку вигідних селянам цін на їх продукцію [23, 66а]. Мешканці с. Єлисаветградка Маріупольської округи дотримувалися думки про необхідність об'єднання кількох сусідніх сіл у селянський союз, який би диктував ціни на хліб, притримував його до весни, боровся за зниження цін на мануфактуру [23, 66а].

Для піднесення сільського господарства потрібно створити свою громадську організацію, що об'єднувало б все сільське населення, – такою була позиція селян-активістів с. Горське. Створення „Спілки хліборобів” могло б, на їх думку, покращити життя селян, прискоривши процес кооперації села [21, 12].

Прояви самодіяльного селянського руху за створення селянських спілок під назвою „Союз хліборобів” були зафіксовані в Балаклійському, Медведівському, Чигиринському та Смілянському округах. Організація селянства в незалежні від влади селянські спілки обґрутовувалися ними потребою захисту від економічної експлуатації його державою, зрівняння селян в правах (виборних та економічних) із робітниками, допомога незаможникам у забезпеченні посівним матеріалом, шляхом широкого кредитування та проведення землеустрою за рахунок держави, а також урегулювання цін на сільськогосподарську продукцію з цінами на промислові фабрикати широкого вжитку [24, 305].

Основною проблемою українського селянства, на думку ініціаторів створення союзів, була їхня неорганізованість, яка призводила до невміння відстоювати своє. В Полтавській окрузі селяни наголошували на тому, що основним мотивом для організації селянського союзу є те, що влада не сприймає селянство як спільноту, яка здатна відігравати хоч-якусь позитивну роль у радянському будівництві й відає цілковиту перевагу робітничому класу [26, 4].

Починаючи від 1927 р. питання консолідації селянства стало основою для висунення ним подальших вимог як економічного, так і суспільно-громадського характеру: „У хліборобів організації та спайки немає, від того й живуть хлібороби погано” [23, 70]; „Ми, селяни, дурні, тільки хлопаємо вухами, і до тих пір поки не буде у нас союзу хліборобів – на

нас будуть їздити, будуть забирати за безцін хліб та обдирати нас за товар” [23, 343]; „Потрібно об'єднатися в селянський союз для покращення свого положення та підняття авторитету селянства” [23, 344]; „Нас не уряд позбавляє виборчих прав, а ми, селяни, самі позбавляємо, тому що ми не організовані” [23, 345].

Ураховуючи наведені вище настрої, думка про необхідність організації селянського союзу все частіше лунала навіть на офіційних зібраннях. Так, на окружному кооперативному з'їзді в Білій Церкві в липні 1927 року активісти селянського громадського руху закликали створити власну спілку, оскільки робітнику, організованому в колектив, краще живеться у всіх відношеннях: на нього радянська влада звертає більше уваги, його більше обслуговує. Натомість ставлення уряду до селян зводиться до такого: „Нас зберуть, наговорять нам і розіходтесь, очікуйте нових обіцянок” [27, 21].

Потрібно зазначити, що партійно-урядові кола серйозно занепокоїлися перспективою організованого протистояння владі з боку селянства – основної маси населення України. Про ставлення офіційного центру до чисельних вимог селян об'єднатися в окрему суто селянську громадську організацію свідчать матеріали спецдоповіді ОДПУ „Про селянські союзи на Україні”, яка датована 3 вересня 1926 року [26, 1]. В ній, на догоду керівникам партії та уряду, цей рух, за допомогою спеціально підібраних фактів та висловлювань, вкрай тенденційно подавався як суто антирадянський. Її наслідком стало різке посилення репресій щодо селян-активістів руху за створення селянських союзів.

Незважаючи на постійне втручання держави в усі сфери життя селянства, в тому числі постійний тиск на сільськогосподарську кооперацію, українське село в роки непу досягало значних успіхів як у соціально-економічному, так і у суспільно-громадському розвитку. Проте брутальний наступ колективізації зруйнував налагоджену систему виробництва, дезорганізувавши діяльність навіть такої могутньої коопераційної організації, як „Добробут”. Це завдало величезної шкоди не лише селянству, а й державі загалом. Потенційні можливості розвитку сільськогосподарської кооперації в українському селі 1920-х років були далеко не вичерпними, вона могла стати альтернативою колгоспно-радгоспній системі, ефективним шляхом розв'язання складних економічних та соціально-політических проблем в умовах багатоукладної економіки.

Важливо підкреслити, що на цьому шляху саме селянство прагнуло допомогти державі не лише економічно, але й в суспільно-політичній сфері. Не заперечуючи радянську владу, селянські спілки, які власне вирошли в благодатному лоні кооперації, яка, будучи за свою суттю організацією самодіяльною, демократичною, прагнула поширити ці плідні для суспільства принципи на всі сторони його життя. Це ще раз наочно свідчить про глибину позитивного змісту кооперативних зasad функціонування людської спільноти. Однак ці благородні починання були брутально знищенні суцільною колективізацією.

1. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Із праць історично-філософічної секції НТШ. – Нью-Йорк: Поліграфічний відділ ТУК-у, 1964.

2. Аліман М.В. Історія споживчої кооперації України:

- [Допущено Укоопспілкою як підручник для студентів кооперативних вузів]. – Укоопспілка, Львівська комерційна академія. – Львів: Інститут українознавства НАН України, 1996.
3. Бабенко С. Українська кооперативна ідея в загальноєвропейському контексті. – К.: Редакція газети „Вісім Центральної спілки споживчих товариств України”, 2003.
 4. Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861 – 1929 рр.). – К., 1995.
 5. Пак В.П. Нариси з історії споживчої кооперації Київщини. За редакцією Ф.І. Ленченка. – К.: (Прідіум), 2002.
 6. Пантелеймоненко А.О. Становлення кооперації в українському селі: історико-економічні аспекти: Монографія. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2006.
 7. Faréniy I.A. Українська кооперація в революційному процесі 1918-1920 рр. // Новітні тенденції вивчення актуальних проблем революційної доби (1917-1921 рр.). Збірник наукових праць. – Київ – Черкаси, 2012.
 8. Морозов А.Г. Село і гроши. Українська кредитна кооперація в добу непу. – Черкаси, 1993.
 9. История Коммунистической партии Советского Союза. (Изд. 4-е, доп.). – М.: Политиздат, 1972.
 10. Георгізов Г. М. Вплив кооперації на українську ментальність // Український селянин. – 2002. – №4.
 11. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 1679.
 12. ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 844.
 13. Політична історія України ХХ століття: У 6 т. Т.3 / Редкол.: І. Ф. Курбас (голова) та ін. – К.: Генеза, 2002-2003.
 14. Кульчицький С. В. Ленінська нова економічна політика та її здійснення в УРСР // Укр. ист. журн. – 1989. – №8.
 15. Коммунистическая партия Советского Союза в революциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК: Ч.1. 1898-1925. Издание седьмое – М.: Государственное издательство политической литературы, 1953.
 16. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1885.
 17. Кунах Ю. Розвиток кооперативного руху на Україні в 1920-1924 рр. // Український історичний журнал. – 1974. – №3.
 18. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1033.
 19. Коммунистическая партия Советского Союза в революциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК: Ч.1. 1925-1953. Издание седьмое – М.: Государственное издательство политической литературы, 1953.
 20. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1829.
 21. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2316.
 22. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2114.
 23. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2524.
 24. ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 2906.
 25. Державний архів Черкаської області. – Ф. Р184. – Оп. 1. – Спр. 48.
 26. ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 2317.
 27. ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр.2442.

Т.В. Оніпко

ОСОБЛИВОСТІ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УСРР У ПЕРІОД ЦІНОВОГО ДИСБАЛАНСУ 1923 Р.

Споживчий ринок сучасної України потребує суттєвого поліпшення, оскільки мають місце не лише фальсифікація продуктів, але й необґрунтоване завищення цін на товари повсякденного вжитку виробниками-монополістами і посередниками. В

результаті таких явищ потерпають і покупці, і сільські виробники. З огляду на це була б доречною, на нашу думку, державна підтримка дрібних та середніх товаровиробників з метою розширення асортименту внутрішнього ринку та врегулювання цінового процесу. Відтак є потреба в аналізі досвіду торгової діяльності споживчої кооперації в умовах кризи збуту 1923 р. та шляхів виходу з неї.

Дослідженням особливостей кооперативної торгівлі у 1920-і рр. передумався ряд науковців, зокрема Г.А. Гетьман, В.А. Гречenko, В.В. Лантух, І.В. Лантух, А.О. Пантелеймоненко, О.А. Пиріг та інші [1]. Однак при ознайомленні з наявною літературою не можна скласти цілісного уявлення про стан торгової діяльності системи споживчої кооперації УСРР у період дисбалансу цін, що склався протягом 1923 р. Автор статті ставить за мету визначити особливості діяльності споживчої кооперації у галузі торгівлі з огляду на так звані „ножиці” цін 1923 р. і виробити рекомендації, які б сприяли ефективній реалізації кооперативними організаціями їх потенційних можливостей в умовах нинішньої жорсткої конкуренції на ринку.

Керівництво УСРР вважало, що завдання регулювання цін органічно зумовлювалося принципами непу. Проте спроба держави вирішити проблему фінансування промисловості за рахунок штучного підняття цін на промислові товари мала негативний резонанс. „Різке підняття цін на продукцію промисловості в другій половині 1922 р., як крок до вирівнювання співвідношення цін на ринку, – відзначалося на VII конференції КП(б)У в квітні 1923 р., – виявило основне протиріччя між інтересами споживача і виробника” [2, 261–262]. На початку 1923 р. ціни загалом по Україні зросли у 104 рази, а на загальноросійському ринку – у 110 разів [3, 19].

Ціновий дисбаланс, який проявився через різке зростання цін на промислові товари порівняно з цінами на сільськогосподарську продукцію, негативно позначився на фінансовому становищі споживчої кооперації УСРР. Першочерговими завданнями для споживчої кооперації стали пошук грошових та товарних кредитів на якнайбільш пільгових і термінових умовах, порівняно з існуючими; необхідність збільшення власних коштів шляхом здійснення пайових кампаній.

На торговельну діяльність споживчої кооперації вплинули не лише об'єктивні фактори, як-от дисбаланс цін на державному рівні, але і власні прорахунки. Пізніше, ніж державні підприємства, споживча кооперація перейшла на продаж своїх товарів у новій валюті – червінцях. Масовий випуск промислових товарів першої необхідності на власних підприємствах споживчої кооперація почала лише з другої половини 1923 р., що свідчить про недостатній рівень прогнозування щодо попиту на товари широкого вжитку.

Ряд моментів у торговельній діяльності споживчої кооперації упродовж першої половини 1923 р. заслуговують на увагу. Наприклад, райспоживспілки мали давати Вукоопспілці (ВУКС. Всеукраїнська спілка споживчих товариств) попередин замовлення на товари для оптових закупівель. Як шлях до покращення фінансового стану та зниження торгових націонік слід розглядати операції кооперації з комісійного продажу, які вона проводила за домовленістю з державними